

Dopning är allvarligt fusk – och tävlingsidrottens ödesfråga

Det moderna antidopningsarbetet inleddes 1961

ARNE LJUNGQVIST, professor emeritus i patologi, Karolinska institutet, Stockholm; ordförande i Internationella olympiska kommitténs medicinska kommission; vice president, World Anti-Doping Agency (WADA); ordförande, WADA:s Medical, Health and Research Committee
arne.ljungqvist@rf.se

Droger av olika slag har länge använts av mänskligheten i prestationsförhöjande syfte, framför allt för krigiska prestationer men också idrottsliga. Det gäller även droger som i dag betraktas som dopningsmedel. Ett känt exempel är den stimulerande substans som kineserna utvann ur torkade delar av efedraväxten, »Ma Huang«, redan för mer än 5 000 år sedan. Den aktiva substansen blev kemiskt identifierad först 1924 och gavs namnet efedrin.

Dansk cyklists död blev startpunkt

I dag har bruket av prestationsförhöjande substanser och metoder – dopning – blivit tävlingsidrottens ödesfråga, och bildandet av Internationella olympiska kommitténs (IOK) medicinska kommission 1961 inledde det moderna antidopningsarbetet [1].

Beslutet att bilda kommittén togs som en följd av en dansk cyklists död under landsvägsloppet på cykel vid olympiska spelen (OS) i Rom 1960, enligt uppgift till följd av stimulantia och värme-slag. Visserligen var det känt att dopning förekom inom cykelsporten – enstaka dödsfall hade till och med inträffat – men Rom-OS var de första globalt TV-sända spelen och att en olympier dör rakt in i vardagsrummen runt om i världen blev för mycket för IOK. Något måste göras.

År 1967 kom första handlingsplanen

Den medicinska kommissionen fick uppdraget att ta fram en handlingsplan för att bekämpa dopning inom den olym-

piska idrotten, men det tog lång tid att kartlägga problemet och rekrytera nödvändig kompetens. Inte förrän 1967 kunde man presentera en handlingsplan. Ett regelverk togs fram, och en lista över förbjudna substanser gjordes upp.

På den tiden visste man bara att idrottare dopade sig med olika typer av stimulantia, tex amfetamin och efedrin. Ett begränsat antal kontroller gjordes vid OS 1968, och vid sommarspelen i Mexico City inträffade det första olympiska dopningsfallet. Den svenske deltagaren i moderna femkampslaget Hans-Gunnar Liljenwall testade positivt för alkohol (förbjudet i modern femkamp), och det svenska laget blev av med sin bronsmedalj. Han hade enligt uppgift druckit två öl.

Omfattande kontroll till OS 1972

Det var först vid OS i München 1972 som ett mer omfattande kontrollprogram genomfördes. Cirka 7 000 idrottsmän deltog, och drygt 2 000 kontroller genomfördes. Det mest omskrivna dopningsfallet kom att bli den 16-årige amerikanske simmare Rick Demont. Han var astmatiker och testade positivt för efedrin. Amerikanerna hänvisade naturligtvis till att efedrinet ingick i hans astmabehandling, men det hjälpte inte. Han blev av med sin guldmedalj. Några dispensregler fanns inte på den tiden.

Först ett stycke in på 1980-talet började IOK bevilja dispenser i samband med OS, även om det skedde mot visst motstånd. Det fanns till och med läkare inom medicinska kommittén som menade att idrottsmän som av medicinska skäl behövde dopningslistade mediciner inte borde tillåtas tävla. I dag är dispensreglerna en viktig del av idrottens regelverk.

Trio drog i gång internationellt arbete

Det finns en allmän föreställning att IOK lett kampen mot dopning, åtminstone fram till dess World Anti-Doping Agency (WADA) bildades 1999. Men det

Med Ben Johnson-skandalen i Seoul 1988 tog antidopningsarbetet en ny vändning.

Foto: Sven Simon/Scampix

är inte riktigt sant. Visst tog man initiativet till att bilda en medicinsk kommitté för att bekämpa dopningen och visst kom man i gång med att applicera ett regelverk och genomföra dopningskontroller vid OS. Men OS genomfördes på den tiden bara vart 4:e år, så IOK:s möjligheter att bedriva ett aktivt antidopningsarbete var begränsade.

Ansvar för året runt-idrotten låg, och ligger, hos de internationella och nationella idrottsförbunden, och de förhöll sig påfallande passiva vid den tiden. Det var först när det internationella friidrottsförbundet (IAAF) bildade en medicinsk kommitté 1972 som ett internationellt antidopningsarbete värt namnet kom i gång.

Jag själv fick ansvaret att leda detta

SAMMANFATTAT

Dopning är den moderna tävlingsidrottens största trovärdighetsfråga. **Idrottsliga framgångar** var politiska argument under kalla kriget, och dopning var ett vapen. Antidopningsarbetet hade motvind.

Ben Johnson-skandalen vid olympiska spelen 1988 och Berlinmurens fall med åtföljande förändringar av det politiska klimatet fick vinden att vända.

År 1999 gjorde världsidrotten och det internationella politiska etablissemanget gemensam sak och bildade World Anti-Doping Agency (WADA) för att övervaka och förstärka antidopningsarbetet. Dopning förklarades idrottsligt och politiskt oacceptabelt.

arbete och rekryterade de båda ledande personligheterna i IOK:s medicinska kommitté, farmakologiprofessorn Arnold Beckett från London och kemiprofessorn Manfred Donike från Köln.

Det var den trion som drog i gång det internationella antidopningsarbetet, och IAAF kom att bli den ledande idrottsorganisationen i detta under 1970-, 1980- och 1990-talen [2]. Beckett var en efedrinforskare av rang med bla ett hedersdoktorat vid Uppsala universitet. Donike var en eminent analytisk kemist, som hade ansvaret för dopningskontrollerna vid München-OS och ett förflutet som professionell cyklist. Båda är nu bortgångna.

Steroider blev dopningsmedel

Redan tidigt på 1970-talet stod det klart att idrottsmännen inte bara dopade sig med stimulantia utan även med androgena anabola steroider (AAS) [3]. Dessa substanser förbjöds av IAAF 1974, och de första steroidkontrollerna genomfördes vid EM i friidrott i Rom samma år. Inga positiva fall upptäcktes, eftersom analysmetoden ännu var primitiv. Men initiativet fångades upp av IOK, som förbjöd steroiderna inför OS-året 1976 och med en mer utvecklad metod hittade åtta positiva fall vid spelen i Montreal.

Emellertid stod det snart klart att steroiderna användes framför allt för att förstärka effekten av uppbyggnaden av kroppen under träning. Eftersom dopningskontroller därtills bara gjorts i samband med vissa tävlingar, var det bara för idrottaren att upphöra med sitt steroidintag i god tid före tävlingen.

Steroider gav grund för OOC-kontroller

Kontrollverksamheten måste därför utvidgas till att innefatta träningsperioderna. Kort sagt, man måste kunna genomföra kontroller när som helst, »out of competition«-kontroller (OOC-kontroller). Sådana kontroller infördes i Norge och Sverige i början av 1980-talet, men när idén framfördes i internationella sammanhang mötte den på starkt motstånd. Kontrollerna ansågs vara oacceptabelt integritetskränkande.

I syfte att propagera för OOC-kontroller anordnade Riksidrottsförbundet en internationell konferens i frågan i Borlänge 1988. Sakta tog omvärlden till sig budskapet, och när guldmaljen på 100 m, Ben Johnson, åkte fast för anabola steroider vid OS i Seoul 1988 var idrottsvärlden mogen för OOC-kontroller.

Först ut var IAAF, som började med sådana 1990/1991 sedan man gjort de

nödvändiga regeländringarna. I dag är OOC-kontroller obligatoriska för alla internationella förbund och nationella antidopningsorganisationer [4].

Laboratorier ackrediteras

Redan under 1970-talet började IAAF utarbeta noggranna anvisningar för hur dopningskontroller skulle gå till och analyser utföras. Från och med 1979 fick endast de laboratorier som levde upp till anvisningarna om ackreditering utföra analyser. Två år senare hakade IOK på i syfte att stimulera också andra förbund att endast använda ackrediterade laboratorier.

Under en följd av år blev dopningslaboratorier ackrediterade av IAAF och IOK tillsammans. Detta gällde bla det svenska laboratoriet vid Karolinska universitetssjukhuset, Huddinge, som ackrediterades 1985. Året efter tog IOK helt över ansvaret för ackrediteringen. I dag har WADA ansvaret.

Idrottsvärdens skiljedomstol inrättas

Också på den juridiska sidan ledde IAAF utvecklingen. Förbundets ambitiösa kontrollprogram ledde till att många idrottare, en del mycket berömda, blev ertappade. Ofta gick dessa till domstol för att få straffen mildrade eller upphävda. Kostsamma processer hotade att äventyra hela antidopningsarbetet.

Med den svenska Riksidrottsnämnden som modell inrättade IAAF därför en egen skiljedomstol 1982. Året därpå skapade IOK »Court of Arbitration for Sport« (CAS), som numera fungerar som idrottsvärdens skiljedomstol. Dopningsfall utgör en stor del av ärendena i CAS.

Arenorna slagfält under kalla kriget

Idrottsarenorna blev slagfält i kalla kriget under 1970- och 1980-talen. Östtyskland använde idrottsliga framgångar som politiskt argument för sin förtäfflighet som statsbildning. Sofistikerad rekrytering av talanger, hård träning och särskilt det »lilla blå pillret« (steroiden Turinabol) gav enastående framgångar.

Andra länder och deras idrottare i både öst och väst hade liknande hyss för sig, dock mindre organiserat och därför med något mindre framgång. Men miljön för antidopningsarbetet var minst sagt besvärlig.

Förutsättningarna ändrades dock dramatiskt efter Ben Johnson-skandalen i Seoul 1988 och Berlinmurens fall året därpå med åtföljande politiska omvälvningar och omvärderingar. Mot slutet av 1990-talet gjorde till och med

det internationella politiska etablissemanget gemensam sak med den olympiska rörelsen och bildade WADA. Dopning blev såväl politiskt som idrottsligt oacceptabelt.

Dopningsjägarna håller jämna steg

Trots detta fortsätter idrottsmän att dopa sig – för ära och pengar. Det finns en utbredd tro att dopningsjägarna alltid ligger steget efter dem som dopar sig och att nya substanser som kommer ut på marknaden och används i dopnings-syfte inte går att upptäcka.

Så var det med steroiderna, men bara några år efter det att dopningskampen drog i gång fanns en analysmetod. Samma sak med hormoner som testosteron, tillväxthormon och erythropoetin. De tas fram med rekombinant teknik och ansågs i början inte gå att skilja från den kroppsegna produktionen. Också det var fel. Det fanns olikheter som gick att utnyttja.

Och nu hör vi samma tongångar om gentransfertechniken – gendopning. Genetiskt material tillförs i syfte att förstärka produktionen av kroppsegna hormoner, ett slags intern dopning. Men också sådan dopning kommer att kunna avslöjas, vilket konstaterades vid WADA:s gendopningssymposium på Karolinska institutet 2005 [5].

Antidopningsarbete för fair play

Ofta ställs frågan om kampen mot dopning någonsin kan vinnas. Frågan är fel ställd. Antidopningsarbetet går ut på att upprätthålla idrottens regler för att säkerställa fair play och idrottens integritet. Information, utbildning, forskning och kontroll av regelefterlevnad kommer därför alltid att behövas. Att medvetet överträda reglerna är att fuska. De flesta som dopar sig gör det medvetet.

Dopning är därför fusk – ett synnerligen allvarligt sådant, eftersom det också kan äventyra hälsan.

■ *Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.*

REFERENSER

1. Dirix A, Sturbois X. The first thirty years of the International Olympic Committee Medical Commission 1967–1997. Lausanne: The International Olympic Committee; 1998.
2. Lager G. Dopningjägaren Arne Ljungqvist. Stockholm: Ersatz; 2008. p. 66-7.
3. Ljungqvist A. The use of anabolic steroids in top Swedish athletes. Br J Sports Med. 1975;9:82.
4. World Anti-Doping Code. Montreal: The World Anti-Doping Agency; 2009.
5. Stockholm Declaration. [Citerat 13 maj 2012.] <http://www.wada-ama.org/en/Science-Medicine/Scientific-events/Stockholm-Symposium-Agenda-and-Presentation-2005/Stockholm-Declaration>